

*Paweł Sporek***Program nauczania języka polskiego
w systemie oświatowym i organizacji procesu dydaktycznego –
miejsce, rola, struktura dokumentu****Kwestie terminologiczne**

Program nauczania jest dokumentem utrwalonym w polskiej tradycji edukacyjnej i na stałe zadomowionym w myśleniu tak ludzi związanych ze szkolnictwem, jak i ogółu społeczeństwa. W powszechnej świadomości bywa kojarzony z przymusem szkolnym, materiałem nauczania koniecznym do omówienia i egzekwowanym podczas egzaminów, także z obligacjami, które obowiązują prowadzącego lekcje nauczyciela. W odniesieniu do języka polskiego łączony bywa z obowiązkową listą lektur, zakresem gramatyki systemowej, który uczeń powinien poznać, rzadziej ze sprawnościami w mówieniu czy pisaniu. Czasem bywa również traktowany synonimicznie z podstawą programową, przy czym to błędne utożsamienie dwóch odrębnych dokumentów dotyczy samych nauczycieli, zarówno tych mniej kompetentnych, jak i tych, którzy pamiętają czasy obowiązywania jednego programu nauczania. Na potrzeby refleksji prezentującej wycinek struktury systemu oświatowego oraz istotnego zagadnienia z zakresu dydaktyki języka polskiego koniecznym będzie odwołanie zarówno do edukacyjnej przeszłości, jak i szkolnej teraźniejszości. Dla porządku i jasności dalszych wywodów warto dokonać uporządkowania terminologicznego, sięgając do istniejących prób definiowania programu.

Wincenty Okoń, odwołując się do greckiego terminu *próγραμμα*, co znaczy obwieszczenie, równoległe do nazwy *program nauczania*, używa określenia *program szkolny*, i definiuje, iż jest to „przedstawienie celów, treści oraz metod nauczania i uczenia się danego przedmiotu, niekiedy również wyników, które powinny być osiągnięte przez uczniów”¹. Zaznacza jednocześnie, że w nowszych ujęciach jest on „programem czynności uczniów i założonych wyników tych czynności”². W. Okoń akcentuje także, że niektórzy dydaktycy zakładają, iż powinien on być „zgodny ze strukturą tej nauki, która jest dlań układem odniesienia”³. Równocześnie badacz uznaje szersze rozumienie pojęcia programu. Stwierdza zatem, że składa się na

---

¹ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1996, s. 228.

² Tamże.

³ Tamże

niego „ogół dokumentów wyznaczających treści kształcenia”⁴, a więc oprócz zatwierdzonego przez resort edukacji programu nauczania (a więc tu znacznie węższe rozumienie zwrotu program nauczania), w jego skład wchodzi podręczniki dla uczniów i nauczycieli, książki i inne źródła pomocnicze, zbiory zadań i ćwiczeń, środki dydaktyczne i testy⁵. Z kolei Hanna Komorowska wywodzi pojęcie od łacińskiego *curriculum*, czyli „tor wyścigu rydwanów”, zaznaczając, że program zakłada: cel, drogę do celu, wreszcie środek do jego realizacji⁶. W swych rozważaniach zaznacza jednak, że jest możliwe modyfikowanie znaczenia przypisywanego programowi nauczania, zwłaszcza na gruncie dydaktyk szczegółowych, w których rozmaicie określa się cele nauczania i drogi do nich prowadzące, także środki dydaktyczne sprzyjające ich realizacji⁷. Ta różnorodność podejść, koncepcji pedagogicznych, zdaniem H. Komorowskiej wywołuje sytuację, w której możliwe jest istnienie wielu definicji programu nauczania. Fundamentem dla tej wielości jest to, w jaki sposób próbuje się odpowiadać na pytania o to, czego nauczać, z jakim uzasadnieniem, wreszcie, jakie mechanizmy uczenia uwzględniać w organizacji procesu edukacyjnego⁸. Te ustalenia stają się dla Komorowskiej punktem wyjścia, aby opierając się na bogatej zachodniej literaturze pedagogicznej, wskazać siedem sposobów ujęć zagadnień programowych. Cztery pierwsze, wyodrębnione ze względu na tego, kto naucza, to:

- rozumienie programu jako listy treści nauczania;
- postrzeganie go jako zestawu planowanych czynności pedagogicznych;
- widzenie w nim zestawu zamierzonych efektów pedagogicznych (tych wymierzonych, jak i intencjonalnych);
- definiowanie go jako zestawu pojęć zadań do wykonania⁹.

Piąte ujęcie uwzględnia przede wszystkim osobę uczącego się i rozumiane jest jako rejestr doświadczeń edukacyjnych osoby uczonej i uczącej się, która w tej koncepcji jest traktowana jako jednostka unikalna, wyjątkowa, obdarzona indywidualnymi właściwościami. Tym samym program jest tutaj wyrazem szczególnego zainteresowania rozwojem osoby¹⁰, można dodać, podmiotu działań dydaktycznych. Ujęcia szóste i siódme, jak zaznacza H. Komorowska, uwzględniają przede wszystkim interes społeczeństwa. Dlatego postrzega się tutaj program jako formę reprodukcji kultury, a więc zestaw działań zmierzających do utrzymania tych wartości, które dla danego ogółu są ważne i ogólnie obowiązujące, warte utrwalania i przekazywania młodszemu pokoleniu, wreszcie widzi się program jako restrukturyzację kultury, czyli formę dającą możliwość zmiany obowiązujących wzorców kulturowych czy systemów, ważną dla transformacji społecznej.

---

⁴ Tamże, s. 228.

⁵ Tamże.

⁶ H. Komorowska, *Konstrukcja, realizacja i ewaluacja programu nauczania*, Warszawa 1995, s. 7.

⁷ Tamże.

⁸ Tamże, s. 8.

⁹ Tamże, s. 9–12.

¹⁰ Tamże, s. 12.

Miejsce programu nauczania w polskim systemie oświatowym – zarys z przeszłości edukacji

Tradycja istnienia programu nauczania w zasadzie wiąże się z początkiem istnienia polskiej szkoły. Aby uniknąć nadto rozbudowanego wykładu historycznego warto zaznaczyć jego rolę i znaczenie w czasach pierwszych lat funkcjonowania Komisji Edukacji Narodowej – to wówczas właśnie programy nauczania, przygotowywane dla poszczególnych typów szkół, oparte na idei wychowania moralnego w duchu patriotyzmu Antoniego Popławskiego, stały się fundamentem dla opracowania podręczników szkolnych i weryfikowanych przez wizytatorów KEN działań praktycznych¹¹. Dokumenty tego rodzaju nazywane były najczęściej *przypisami*, *projektami* czy *uwagami*. Wypowiedzi o charakterze programowym można odnaleźć także w pismach członków Towarzystwa do Książ Elementarnych, które miały wielkie znaczenie dla organizacji i funkcjonowania oświeceniowej szkoły¹². Już w tych programach nauczania widać w zasadzie większość elementów struktury typowych dla współczesnych programów, przy czym zauważyć należy, że oprócz uwag organizacyjnych najwyraźniej zaznaczony jest w nich czynnik teleologiczny wsparty podbudową metodyczną, która miała pomóc dyrektorom szkół i nauczycielom w realizacji idei Komisji. Ze szczególną zatem pieczołowitością potraktowano objaśnienie i uzasadnienie fundamentów nowej edukacji, słusznie rozumując, że wszelka reforma jest możliwa dzięki zaangażowanym, rozumiejącym i wspierającym zmianę nauczycielom¹³.

Lata walki o polską szkołę w czasach zaborów przyniosły wyraźną intensyfikację działań programowych w szkole międzywojennej. W nowych programach nauczania odbicie znajdowały różne koncepcje kształcenia i zmieniające się tendencje, które były pokłosiem ożywionych działań w zakresie dydaktyki języka polskiego podejmowanych na łamach opiniotwórczych tytułów czasopiśmienniczych oraz krystalizowały się w trakcie licznych zjazdów i kongresów. Powstające w tym czasie programy ministerialne, bardzo wyraźnie respektujące specyfikę określonych szkół (co widać bardzo wyraźnie w szkolnictwie zawodowym), a jednocześnie

¹¹ Wybór najważniejszych pism programowych tego okresu można znaleźć w książce opracowanej przez Stanisława Tynca. Por. *Komisja Edukacji Narodowej*, red. S. Tynec, Wrocław 1954.

¹² Przykłady takich dokumentów można odnaleźć również z zbiorze Stanisława Tynca. Por. np. G. Piramowicz, *Uwagi o nowym instrukcji publicznej układzie*, [w:] *Komisja Edukacji Narodowej...*; K. Skrzetuski, *Przypisy do historii powszechnej dla szkół narodowych*, [w:] *Komisja Edukacji Narodowej...*; A. Popławski, *O rozporządzeniu i wydoskonaleniu edukacji obywatelskiej projekt... w marcu 1774 podany*, [w:] *Komisja Edukacji Narodowej...* Kształt takich dokumentów przybliży także I. Stasiewicz-Jasiukowa, *Nowożytna myśl naukowa w podręcznikach Komisji Edukacji Narodowej*, [w:] *Nowożytna myśl naukowa w podręcznikach Komisji Edukacji Narodowej*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973, s. 17–74.

¹³ Kwestie te przybliżam w tekście poświęconym dokonaniom Komisji Edukacji Narodowej. Por. P. Sporek, „*Miałeś chamie złoty róg*”. *O chorobie szkolnictwa w Rzeczpospolitej i szlachetnego dorobku Komisji Edukacji Narodowej roztrwonieniu*, „*Studia ad Didacticam Litterarum Poloniarum et Linguae Polonae Pertinentia*” 2014, 5.

stosunkowo ogólne, ramowe, kształtowały się w konkretnych programach, które przedkładano do zatwierdzenia w ministerstwie, co dawało możliwość jeszcze rozsądniejszego powiązania edukacji z potrzebami poszczególnych placówek¹⁴.

Zarysowane wyżej ramy kompozycyjne wyznaczane programom nauczania (nazywanym jeszcze w latach pięćdziesiątych *instrukcjami*) w widoczny sposób rzutowały na konstrukcję dokumentów obowiązujących w czasach Polski Ludowej. I tak w *Programie nauczania liceum ogólnokształcącego. Klasy I-IV*¹⁵ (tymczasowym) z 1966 roku po krótkich uwagach wstępnych następuje prezentacja materiału nauczania z podziałem na poszczególne klasy wydzielonego w działach (1) *Lektura łącznie z wiadomościami z historii i teorii literatury*, (2) *Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu*, (3) *Nauka o języku*. Całości dopełniają rozbudowane *Uwagi o realizacji programu*¹⁶ obejmujące komentarze wskazujące kierunki pracy i opracowania materiału nauczania, uzasadniające sens i celowość określonych działań, które miał podejmować nauczyciel. Wytyczne te oczywiście nie są wolne od wskazań ideologicznych, chociaż nie są one tak bezpośrednie i nachalne, jak chociażby w *Instrukcji programowej i podręcznikowej dla 11-letnich szkół ogólnokształcących na rok szkolny 1956/1957*¹⁷. W zasadzie podobną konstrukcję można odnaleźć w innych programach licealnych z tamtych czasów¹⁸. Nieco mniej obfite komentarze do realizacji zadań programowych występują w programie z 1985 roku, który przeznaczony był zarówno dla liceum ogólnokształcącego, jak i liceum zawodowego oraz technikum¹⁹. Wspomniany rok przynosi jednak już pewną zmianę w konstrukcji programów. Dla przykładu można przywołać *Program szkoły podstawowej. Język polski. Klasa IV-VIII* z 1985 roku. Składają się na niego *Cele kształcenia i wychowania*, *Treści kształcenia i wychowania* (do każdej z klas) oraz *Zagadnienia związane z realizacją programu*²⁰. Co istotne, w obrębie *Treści kształcenia i wychowania* wyodrębnione zostały zagadnienia z kształcenia językowego (obejmujące ćwiczenia w mówieniu i pisaniu oraz naukę o języku) oraz literackiego i kulturalnego (lektura, widowiska teatralne, filmy i widowiska telewizyjne, sposoby poznawania utworów literackich oraz innych tekstów kultury), także wyznaczane przed uczniem umiejętności z zakresu tak języka, jak i literatury oraz kultury. Taki układ, bardzo na tamten czas nowoczesny, jest już

¹⁴ Kwestie programów w szkole międzywojennej, akcentując szczególnie szkolnictwo zawodowe, wnikliwie omawia Zofia Budrewicz. Por. Z. Budrewicz, *Kształcenie literackie w szkołach zawodowych w Polsce w 1918-1939*, Kraków 1994 (przede wszystkim strony 34-71).

¹⁵ *Program nauczania liceum ogólnokształcącego. Klasy I-IV. Język polski (tymczasowy)*, Warszawa 1966.

¹⁶ Tamże, s. 31-66.

¹⁷ *Instrukcja programowa i podręcznikowa dla 11-letnich szkół ogólnokształcących na rok szkolny 1956/57. Język polski. Klasy VIII-XI*, Warszawa 1956. Ideologizacja widoczna jest w zasadzie całej konstrukcji programu.

¹⁸ Por. *Program nauczania liceum ogólnokształcącego. Klasy I-IV. Język polski*, Warszawa 1971; *Program nauczania liceum ogólnokształcącego. Klasy I-IV. Język polski*, Warszawa 1974.

¹⁹ *Program nauczania liceum ogólnokształcącego oraz liceum zawodowego i technikum. Język polski*, Warszawa 1985, s. 39-46.

²⁰ *Program szkoły podstawowej. Język polski. Klasy IV-VIII*, Warszawa 1985.

stosunkowo bliski programom z lat dziewięćdziesiątych. I tak bowiem w *Programie liceum ogólnokształcącego, liceum zawodowego i technikum* z 1990 roku²¹ (występującym w dwóch wersjach), poprzedzonym wstępem Bożeny Chrzastowskiej, wyodrębnia się: *Cele kształcenia i wychowania*, *Treści kształcenia i wychowania* (dla poszczególnych klas, połączone ze spisami lektur, wykazem osiągnięć koniecznych) oraz *Uwagi o programie i procesie dydaktycznym* (I wersja) i *Uwagi o realizacji programu* (wersja II). Kompozycyjnie zatem ten program wyraźnie nawiązuje do koncepcji z 1985 roku.

Program nauczania – perspektywa współczesna

We współczesnym dyskursie społeczno-politycznym myśli się o programie nauczania raczej jak o formacji systemowej, określającej zobowiązania przedmiotu wobec społeczeństwa, odbijającego w sobie aktualne globalne i narodowe tendencje społeczno-kulturowe, ale także uwarunkowania ideologiczne, w tym polityczne czy nawet ekonomiczne, a w odniesieniu do edukacji poszerza się to rozumienie o kwestię doboru treści i materiałów nauczania, także stosownych metod i technik kształcenia, również rozmaitych rozwiązań organizacyjnych związanych z funkcjonowaniem polskiej szkoły w systemie klasowo-lekcyjnym. Czasem, ostrzej formując tę kwestię, ujmuje się go jako narzędzie realizacji aktualnie obowiązującej polityki bądź formę realizacji określonych celów grupowych, w które w jakiś sposób próbuje się wpisać dane potrzeby jednostek. W takim rozumieniu, nadrzędnym zadaniem programu jest utrzymywanie ustalonego stanu społecznego – legitymizacji władzy, podziału dóbr, aktualnych tendencji politycznych²².

Z perspektywy praktyki szkolnej, a zatem ze względu na realizację treści nauczania w obrębie poszczególnych przedmiotów, osoby autorów podręczników i innych pomocy szkolnych, wreszcie samych nauczycieli, o programie myśli się jako o dokumencie zgodnym z podstawą programową, zawierającym ogólne wskazówki dla kształtu i sposobu prowadzenia procesu dydaktycznego w jego całej złożoności. Ma on tym większe znaczenie, im wyraźniej skorelowany jest z danymi podręcznikami, z funkcjonującymi na rynku pomocami dydaktycznymi. Zazwyczaj tak silne powiązanie programu, podręcznika i innych pomocy dydaktycznych jest możliwe w obrębie inicjatywy określonego wydawnictwa, które oferuje dla szkół zarówno program, podręczniki, jak i dostępne do nabycia materiały ułatwiające lekcyjną pracę, a powiązane właśnie z danym programem lub podręcznikiem.

---

²¹ *Program liceum ogólnokształcącego, liceum zawodowego i technikum. Język polski (dwie wersje)*, Warszawa 1990.

²² Taki sposób widzenia programu da się wyczytać z książki D.F. Walkera i J.F. Soltisa. Por. D.F. Walker, J.F. Soltis, *Program i cele kształcenia*, Warszawa 2000. Jednocześnie autorzy zaznaczają, że realizacja programu (bądź jego nierealizowanie) zależna jest od osoby nauczyciela (por. s. 92).

Rola programu nauczania do języka polskiego – budowa i struktura

Zdaniem przywołanego już W. Okonia program powinien „spełniać założone funkcje kształcące, tj. umożliwiać uczniom zdobywanie wiedzy i odpowiednich sprawności oraz rozwinięcie zdolności i zainteresowań, jak również funkcje wychowawcze, tj. sprzyjać wszechstronnemu rozwojowi osobowości”²³. Stąd jego kształt, jako określonego dokumentu, powinien obejmować kwestie, których realizacja umożliwiałaby spełnienie założeń programowych, a więc wskazanych w zakresie celów do realizacji w procesie szkolnym.

Teoria dydaktyki przynosi rozmaite postulaty dotyczące tego, z czego powinien składać się program nauczania. Fundamentem być może dla takich rozważań jest ogólne wskazanie modeli programowych, które decydują o ich kształcie i charakterze. H. Komorowska wymienia tu trzy modele. Pierwszy, analityczny, skoncentrowany jest na wiedzy, której przypisuje się walor obiektywizmu, zaś zasadniczym jego celem jest jak najskuteczniejsze do niej zdążanie. Drugi, hermeneutyczny, koncentruje się na interakcjach, a tym samym komunikacji, użyciu języka, za pomocą których zakłada się wspólne dochodzenie do wiedzy, w rezultacie podzielenie postaw i określonej wiedzy. Trzeci zaś, krytyczny, zakłada negatywny stosunek do panującej ideologii, a także potrzebę dążenia do zmian społecznych, również w zakresie obowiązujących wartości. Zakłada on restrukturyzację kulturową, przedłożenie wartości nad wiedzę. Ten model programowy, zdaniem Komorowskiej, występuje najrzadziej²⁴. Zasadniczo dwa pierwsze modele najwyraźniej są widoczne w kształcie funkcjonujących na rynku edukacyjnym programów nauczania. Realizowane są one we względnie stałych elementach składających się na ich strukturę.

Analiza programów z odległej już przeszłości, ale także z ostatniego dwudziestolecia, pozwala wypunktować następujące stałe części, które fundują jego strukturę. Można tu zatem wymienić:

Cele i założenia/idee programu – zazwyczaj ten element zawiera charakterystykę ogólną lub szczegółową programu; czasem podbudowany jest on rozległym opisem koncepcji metodycznej oraz założeń metodologicznych (w pierwszych programach po reformie z 1998 roku zazwyczaj był przedstawiony jedynie ich zarys²⁵, ale w programach wydawanych na przestrzeni ostatnich kilku lat widać tu wyraźną zmianę); ta część zazwyczaj bezpośrednio odwołuje się do ogólnych zapisów z podstawy programowej dotyczących kształcenia w ogóle (skorelowana z celami ogólnymi podstawy), ale można w niej odnaleźć także skatalogowane cele szczegółowe z zakresu przedmiotu – pochodne zapisów z podstawy programowej. Bywa, że wydziela się w obrębie programu cele kształcenia i wychowania, aby wyraźniej wyartykułować oba aspekty kluczowe dla edukacji szkolnej. Czasami w obrębie tej części

²³ W. Okoń, *Nowy słownik...*, s. 228.

²⁴ H. Komorowska, *Konstrukcja, realizacja...*, s. 16–17.

²⁵ Tu chlubnym wyjątkiem był program *To lubię!*, który dosyć dokładnie objaśniał proponowaną koncepcję, a charakterystykę koncepcji wyraźnie rozwijał w książce dla nauczycieli i rodziców. Por. B. Dyduch, M. Jędrychowska, Z.A. Kłakówna, H. Mrazek, I. Steczko, *To lubię! Podręcznik do języka polskiego zreformowanej szkoły podstawowej. Klasa 4. Książka nauczyciela*, Kraków 1999, s. 9–60.

programu można odnaleźć informacje o przewidywanym do opracowania lekcyjnego materiale nauczania, chociaż częściej sytuuje się on w odrębnej części programu. W zasadzie trudno wskazać jakikolwiek program, w którym ten element nie byłby ujęty, chociaż w różnych tego typu dokumentach można spotkać się z różną nomenklaturą dydaktyczną²⁶. W niektórych programach wprowadzono wyodrębnioną część poświęconą charakterystyce całego programu²⁷.

Materiał nauczania/treści kształcenia – ten element składowy również jest bardzo ściśle powiązany z zapisami podstawy programowej. Zaznaczyć należy, że w większości programów kwestia materiału nauczania i treści kształcenia funkcjonuje synonimicznie, a zatem pod tak tytułowaną częścią struktury programu można odnaleźć zbliżone informacje²⁸. Uwzględnia ona wszystkie elementy merytoryczne wypunktowane w dokumencie ministerialnym, ale może także poszerzać kalendarium tych treści, również je uszczegóławiać. Prezentowane treści kształcenia/materiały w tej części programu są wydzielone dla konkretnych klas, uszeregowane najczęściej w odniesieniu do podstawowych sprawności przedmiotowych takich jak: pisanie, czytanie, mówienie i słuchanie, a także do odbioru tekstów kultury (w zależności od zmian strukturalnych w obrębie podstaw programowych te same zmiany zazwyczaj znajdują odbicie w strukturze prezentacji materiału nauczania w programie)²⁹. W programach dla szkół ponadgimnazjalnych stałą praktyką jest oddzielanie treści i materiałów wyznaczonych na poziom podstawowy i rozszerzony³⁰. W niektórych programach można znaleźć osobno wydzieloną listę terminów i pojęć, których opanowania wymaga się od uczniów³¹. Materiał nauczania (często

²⁶ Oto przykładowe tytuły zaczerpnięte z rozmaitych programów: *Cele kształcenia i wychowania w programie Naucz się dziwić*; *Cele edukacyjne*; *Cele kształcenia i wychowania*; *Cele edukacyjne*.

²⁷ Przykładowo takie rozdziały można znaleźć w programach takich jak np. *Słowa na czasie* dla gimnazjum czy *To lubię!* na każdym poziomie kształcenia.

²⁸ Por. np. B. Kasprzakowa, P. Nowakowski, *Naucz się dziwić. Program nauczania języka polskiego w gimnazjum*, Poznań 2000, s. 11–17; M. Bobińska, *Świat w słowach i obrazach. Język polski. Gimnazjum. Klasy 1–3, [nowa wersja]* Warszawa 2009, s. 5–16.

²⁹ Widać to chociażby w kształcie programów dostosowanych do *Podstawy programowej* z 2002 roku i zmian wprowadzonych po wdrożeniu w życie *Podstawy programowej* z 2009 roku. Można to zaobserwować na przykładzie programów *Do Itaki czy Między nami*. Por. G. Olszowska, *Program nauczania języka polskiego w klasach I–III gimnazjum*, Kraków 1999 i Z. Dziuba, G. Olszowska, T. Garsztka, *Program nauczania języka polskiego w klasach I–III gimnazjum [nowa wersja]*, znak.com.pl/files/download/DOITAKIprogramgimnazjum.doc [dostęp: 05.09.2016]; A. Łuczak, B. Fiszer, M. Hajduk, *Między nami. Program nauczania języka polskiego dla trzeciego etapu edukacyjnego (klasy I–III gimnazjum)*, Gdańsk 2002 i A. Łuczak, E. Prylińska, *Między nami. Program nauczania języka polskiego dla trzeciego etapu edukacyjnego (klasy I–III gimnazjum) [nowa wersja]*, gwo.pl/programy-nauczania-m299 [dostęp: 05.09.2016].

³⁰ Tak jest chociażby z programem wydanym przez Stentora. Por. np. Z. Starownik i in., *Przeszłość to dziś. Program nauczania języka polskiego w liceum ogólnokształcącym, liceum profilowanym i technikum*, stentor.pl/files/aktualnosci/przeszlosc_nowa_program.pdf [dostęp: 05.09.2016]. Zasadniczo jednak każdy program przeznaczony na poziom ponadgimnazjalny proponuje takie rozróżnienie.

³¹ Por. M. Puischel, *Język polski. Program nauczania dla gimnazjum*, Gdańsk 2009, s. 26–28.

porządkowany w tabelach) bywa także wzbogacony o zestaw lektur. Możliwe jest także wydzielenie go w osobnej części strukturalnej. Każdorazowo musi on obejmować obligacje ministerialne, niemniej dobrą praktyką jest wzbogacenie go o inne pozycje książkowe – one wskazują przestrzeń wyborów lekturowych, które decyzją nauczyciela (ewentualnie także uczniów) staną się pozycjami obowiązkowymi do czytania w danym roku szkolnym. Spisy te czasem wskazują także lekturę dodatkową, uzupełniającą – ich celem jest odsłanianie przed nauczycielem i uczniami możliwości wyboru pozycji czytelniczych, także promocja czytania w ogóle. Bywa, że są uzupełniane wykazem np. filmów, które są właściwe dla danego poziomu kształcenia (określonego wieku), mogą być w jakiś wyraźny sposób skorelowane z materiałem zamieszczonym w podręczniku, który ma być praktyczną wykładnią danego programu. Niejednoznaczność terminologiczna widoczna w wielu badanych programach (choć oczywiście nie wszystkich), która sugeruje tożsamość materiałów i treści nauczania, rzutuje na kształt i formę istniejących podręczników, ale zasadniczo nie wpływa na zbliżoną zawartość programów. Zawierają one bowiem tak spisy materiałów do omówienia, jak i treści, które pozwalają się w danym materiale identyfikować. W tej części badanych programów da się dostrzec tendencję do porządkowania w odniesieniu do działów funkcjonujących w obrębie przedmiotu. Przykładowo w programie *Do Itaki* treści wyodrębnia się w działach takich jak: *Nauka o literaturze*, *Nauka o języku*, *Nauka ortografii* i *Ścieżki edukacyjne*³². W programie *Słowa z uśmiechem* w ujęciu teoretycznym wyraźnie oddziela się kształcenie literackie od językowego i kulturowego, chociaż raczej zmierza się do integracji tych aspektów przedmiotu na poziomie treści kształcenia³³. Tendencja do oddzielania materiału literacko-kulturowego od językowego jest wyraźnie widoczna w większości funkcjonujących na rynku programach nauczania.

Przewidywane/planowane osiągnięcia ucznia – ta część programu jest skorelowana wyraźnie (a przynajmniej powinna być) z zakładanymi celami programu; ewidentnie, co widać po kształcie programów zmodyfikowanych ze względu na *Podstawę programową* z 2009 roku, nawiązuje ona do języka wymagań (dawnych *Standardów egzaminacyjnych*, wyznaczanych dla szkoły licealnej z myślą o egzaminie maturalnym), operacjonalizującego tak wiedzę, jak i pożądane umiejętności uczniów na danym etapie kształcenia. Ta część bywa powiązana z prezentacją procedur dochodzenia do realizacji danych celów, zbliżania się do zakładanych osiągnięć. Z przykładem takiej praktyki można spotkać się chociażby w programie *Słowa na czasie* oraz *Teraz polski*³⁴. W tym ostatnim programie informacje te rozbudowano

³² Z. Dziuba, G. Olszowska, T. Garsztka, *Program nauczania języka polskiego w klasach I–III gimnazjum [nowa wersja]...*

³³ Por. E. Horwath, A. Żegleń, *Program nauczania języka polskiego w klasach IV–VI Słowa z uśmiechem*, wsip.pl/upload/2013/08/Slowa_z_usmiechem_program_nauczania.pdf [dostęp: 05.09.2016].

³⁴ Por. M. Chmiel, W. Herman, Z. Pomirska, P. Doroszewski, *Słowa na czasie. Program nauczania języka polskiego w klasach I–III gimnazjum*, Gdańsk 2009, s. 39–50; Por. A. Klimowicz, K. Brząkalik, *Teraz polski. Program nauczania ogólnego języka polskiego w klasach IV–VI szkoły podstawowej*, [dlanauczyciela.pl/zasoby/szkola-podstawowa-klasy-4-6/jezyk-polski/teraz-polski/?f:10\[0\]=37](http://dlanauczyciela.pl/zasoby/szkola-podstawowa-klasy-4-6/jezyk-polski/teraz-polski/?f:10[0]=37) [dostęp: 07.09.2016].

nawet o uwagi dotyczące stylów nauczania, możliwych metod i technik uczenia się, a nawet połączono z wykładem na temat konieczności dostosowania nowych rozwiązań metodycznych do wiedzy o funkcjonowaniu (uczeniu się) ludzkiego mózgu.

Ewaluacja/ocenie/kontrola i ocena osiągnięć/planowanych osiągnięć – ta część programu zazwyczaj kształtowana jest bardzo indywidualnie, w zależności od jego autorów. W jej obrębie można znaleźć informacje o proponowanych metodach i technikach nauczania, zalecanych formach organizacyjnych, powiązaniu programu z podręcznikiem³⁵. Bywa, że są one w programie opisane, co połączone jest ze wskazaniem ich zasadności i funkcjonalności w odniesieniu do realizacji danych materiałów nauczania. Programy dostosowane do obecnie obowiązującej podstawy programowej z 2009 roku zawierają w tym zakresie wyraźne odniesienie do wpisanych w dokument ministerialny zalecanych warunków i sposobów realizacji wskazanych w rozporządzeniu zadań w obrębie przedmiotu. W tej części programu są także informacje o proponowanych kryteriach oceny i wymaganiach edukacyjnych (także formach i sposobach kontroli osiągnięć uczniów). Wydają się one bardzo istotne z perspektywy nauczyciela, który jest zobowiązany do przedłożenia takich materiałów dyrektorowi szkoły w pierwszym miesiącu nauki w danym roku szkolnym³⁶. Ułatwiają one organizację pracy, chociaż z metodycznego punktu widzenia powinny one być przez nauczycieli dostosowane do konkretnej szkoły, danego zespołu klasowego.

Materiały dydaktyczne – programy bywają również uzupełniane o informacje o środkach dydaktycznych sprzyjających realizacji materiału i wymagań wpisanych właśnie w programy nauczania – o podręcznikach, rozkładach materiału, planach wynikowych, planach pracy, poradnikach/przewodnikach dla nauczyciela, innych pomocach przygotowanych przez dane wydawnictwo jako uzupełnienie oferty powiązanej z danym programem i dystrybuowanym zestawem podręczników. Zdecydowana większość programów jest uzupełniona tego typu informacjami. Chociaż zazwyczaj nie są one dość obfite, to i tutaj możemy znaleźć wyjątki, do których możemy zaliczyć choćby program *Słowa na czasie*.

Bibliografia – nie jest to obligatoryjny, ale częsty element istniejących na polskim rynku edukacyjnym programów do języka polskiego. Zazwyczaj w obrębie dołączanych spisów można odnaleźć propozycje tekstów z zakresu metodyki przedmiotu takich jak opracowania teoretyczne, poradniki nauczyciela, zbiory projektów i scenariuszy lekcyjnych, wreszcie prace powiązane z zagadnieniem programu nauczania i podręcznika szkolnego. Wierną egzemplifikację takiej struktury bibliografii można znaleźć w programie do gimnazjum *Do Itaki* dostosowanym do *Podstawy programowej* z 2009 roku czy programie *Teraz polski*³⁷.

³⁵ Obszerny opis takich działań można znaleźć w programie M. Chmiel, W. Herman, Z. Pomirska, P. Doroszewski, *Słowa na czasie. Program nauczania...*, s. 39–50.

³⁶ Np. M. Chmiel, W. Herman, Z. Pomirska, P. Doroszewski, *Słowa na czasie. Program nauczania...*, s. 50–60.

³⁷ Por. Z. Dziuba, G. Olszowska, T. Garsztka, *Program nauczania języka polskiego w klasach I–III gimnazjum [nowa wersja]...*; A. Klimowicz, K. Brząkalik, *Teraz polski. Program nauczania ogólnego języka polskiego w klasach IV–VI szkoły podstawowej*, dlanauczyciela.pl/

Wskazane wyżej części strukturalne programów nauczania są elementem stałym w zasadzie dla wszystkich tego typu dokumentów, które były wydawane na przestrzeni ostatnich prawie dwudziestu lat. Naturalnie różnie są one konfigurowane – różnaita jest ich kolejność, występują w rozdrobnieniu lub łączą się w poszczególne bloki zgodnie z intencją ich autorów. Różni je także rozległość prezentacji. Stąd niektóre programy zamykają się w objętości 10–20 stron i prezentują raczej ujęcia punktowe (np. *Świat w słowach i obrazach* dla szkoły gimnazjalnej czy *Jutro pójdę w świat* dla szkoły podstawowej³⁸), inne 30–40 (np. program do języka polskiego do gimnazjum wydawnictwa Operon czy przygotowany przez WSiP program *Zrozumieć tekst, zrozumieć człowieka*³⁹), ale są też takie, których objętość waha się od 60 do 80 stron (tak jest chociażby z programami *Do Itaki* czy *Słowa na czasie*), a nawet przekracza 100 stron (objętość *Teraz polski* przekracza nawet 110 stron!)⁴⁰. Odnaleźć na rynku można także wydania, które łączą w sobie zarówno program nauczania, jak i poradnik dla nauczyciela⁴¹. Te rozbudowane programy, dopełniające zapisy z dokumentu ministerialnego bądź profilujące jej wskazania, wyraźniej koncentrują się na rozległej prezentacji proponowanej koncepcji kształcenia, oferując często obszernie podpowiedzi metodyczne w formie rozkładów materiału czy gotowych próbek pomocy dydaktycznych, ewentualnie szeroko opisanych założeń oceniających osiągnięć uczniów i kontroli wyników nauczania. Zwłaszcza w stosunkowo nowej ofercie widać coraz większą dbałość autorów i wydawców o możliwe szerokie objaśnienie odbiorcom koncepcji proponowanej w programie i skorelowanych z nim podręcznikach⁴².

Zdecydowana większość programów po reformie z 1998 roku była dostępna w otwartej sprzedaży w sieciach księgarń oferujących podręczniki szkolne, można

zasoby/szkola-podstawowa-klasy-4-6/jezyk-polski/teraz-polski/?f:10[0]=37 [dostęp: 07.09.2016].

³⁸ Por. A. Surdej, B. Surdej, *Jutro pójdę w świat. Program nauczania języka polskiego w klasach IV–VI szkoły podstawowej*, wsip.pl/.../Jutro_pojde_w_swiat_NPP_program_nauczania_147303.pdf [dostęp: 07.09.2016].

³⁹ Por. K. Olejnik, *Program nauczania języka polskiego Nowe Zrozumieć świat – zrozumieć człowieka*, ucze.pl/zasob/program-nauczania-jezyka-polskiego-nowe-zrozumiec-tekst-zrozumiec-czlowieka [dostęp: 07.09.2016].

⁴⁰ Por. A. Klimowicz, K. Brząkalik, *Teraz polski. Program nauczania...*

⁴¹ Por. *Poradnik dla nauczyciela. Program nauczania. Barwy epok. Kultura i literatura. Nauka o języku, Warszawa 2002*. Poradnik dla nauczyciela został w tym wydaniu przygotowany przez Martę Rusek, zaś program napisali Bogusław Kołcz, Jadwiga Kowalikowa i Urszula Żydek-Bedanrczuk.

⁴² Tak ściśle powiązanie chociażby w programie *To lubię!* dla każdego poziomu kształcenia (Por. M. Jędrychowska, Z.A. Kłakówna, H. Mrazek, I. Steczko, *To lubię! Program nauczania języka polskiego w klasach IV–VI zreformowanej szkoły podstawowej*, Kraków 1999; M. Jędrychowska, Z.A. Kłakówna, H. Mrazek, M. Potaś, *To lubię! Program nauczania języka polskiego w klasach I–III gimnazjum*, Kraków 2001; M. Jędrychowska, Z.A. Kłakówna, P. Kołodziej, H. Mrazek, W. Martyniuk, M. Potaś, I. Steczko, E. Szudek, J. Waligóra, *To lubię! Program nauczania języka polskiego w klasach I–III liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego oraz technikum*, Kraków 2002), ale także w stosunkowo nowych programach. Por. W. Bobiński, A. Janus-Sitarz, M. Pabisek, *Lustra świata. Program nauczania. Język polski. Szkoła ponadgimnazjalna*, <http://ucze.pl/zasob/program-nauczania-lustra-swiata-2/> [dostęp: 07.09.2016].

je było także zakupić przez sklepy/strony internetowe poszczególnych wydawnictw. Niewątpliwie jednak w praktyce szkolnej pełniły one rolę służebną wobec podręcznika, który był fundamentem określonej propozycji wydawniczej. Obecnie w większości dostępne są tylko w sieci, co może być dalszym etapem majoryzacji właśnie podręczników kosztem programów – można je za darmo pobrać na dysk własnego komputera, często po rejestracji na stronie danego wydawnictwa, przy czym o wiele łatwiejszy do nich dostęp mają nauczyciele, którzy pracują z podręcznikami dostosowanymi do danego programu nauczania. Po wprowadzeniu w życie *Podstawy programowej* z 2009 roku zdecydowana większość programów została poddana różnym modyfikacjom, które miały je przystosować do zmienionych wymagań dokumentu ministerialnego oraz promowanych przez resort edukacji rozwiązań systemowych. W konsekwencji powstawały dokumenty drobiazgowo punktujące treści i materiały nauczania, zawierające szczegółowe obligacje przeznaczone dla polonistów. W tym sensie, żeby znów odwołać się do ustaleń Hanny Komorowskiej, funkcjonują one jako zestawienie treści nauczania powiązane z informacją o planowanych efektach ich praktycznej realizacji, przy czym wyraźnie dostrzec w nich można redukcję podmiotowego widzenia ucznia jako jednostki wyjątkowej, wyrażającej sobą indywidualne potrzeby i właściwości osobowe. Obecnie w nich nastawienie na wymierne rezultaty kształcenia w sferze wiedzy przedmiotowej i umiejętności ogranicza ich funkcje społeczne i związane z reprodukcją kultury, zwłaszcza na poziomie aksjologii.

Wątpliwości, uwagi, postulaty...

Zaprezentowany wyżej układ strukturalny widoczny w kształcie programów nauczania do języka polskiego dokumentuje ich ewolucję, zwłaszcza rozbudowę o nowe elementy, ale także systematyczne przekształcanie się zawartych w nich zapisów ramowych w rejestry szczegółowych wytycznych skorelowanych z podstawą programową oraz podręcznikami. Z perspektywy postulowanej od lat, a zwłaszcza wyraźnie artykułowanej od czasów poprzedniej reformy z 1998 roku, podmiotowości nauczycieli i uczniów, w praktyce oznacza to najczęściej limitowanie obszaru ich wolności. Za niewątpliwą ich wartość natomiast należy uznać otwarcie się na praktyczne działania, których opis, w połączeniu z prezentacją metod i technik nauczania, stanowi coraz istotniejszą część współczesnych programów. Takie ich konstruowanie każe wyraźnie zastanowić się nad rewizją funkcji, które tradycyjnie przypisane były programom. Być może, oprócz wskazanych przez W. Okonia funkcji wychowawczej i kształcącej, można mówić także o realizacji za ich pośrednictwem funkcji niedydaktycznych⁴³, z których najistotniejsza wydaje się ta marketingowa, będąca formą promocji całej oferty wydawniczej. Istotnym novum wydaje się także zaspokajanie przez programy doraźnych potrzeb nauczyciela zobligowanego do przedstawiania swoim zwierzchnikom rozmaitych dokumentów związanych

⁴³ Wydaje się, że myślenie o nowych, dydaktycznych i niedydaktycznych funkcjach współczesnych programów wymagałoby osobnego opracowania. Sugerować mógłby to zarówno strukturalny kształt nowych programów, jak i zawarte w nich propozycje metodyczne konkretyzacji zapisów wpisanych w *Podstawę programową*.

z organizacją procesu dydaktycznego. Zastanović by się jednak warto było nad tym, czy ta druga kwestia nie powinna znajdować odbicia przede wszystkim w kształcie osobnych pozycji wydawniczych – przewodników i poradników dla nauczycieli. Niewątpliwie takie rozgraniczenie wpłynęłoby pozytywnie na klarowność strukturalną programów, ich objętość, także pewnie funkcjonalność wykorzystania.

Obecnie stoimy przed perspektywą dokonującej się edukacyjnej zmiany w strukturze szkolnictwa polskiego. Likwidacja gimnazjów, szkoła podstawowa rozbudowana o kolejne dwie klasy, powiększone liceum i zreformowane szkolnictwo zawodowe każą stawiać pytanie o kształt nowych dokumentów ujmujących organizację i funkcjonowanie szkolnictwa od roku szkolnego 2017/2018. Zawartość *Ustawy o systemie oświaty*, kształt podstawy programowej, wreszcie charakter nowych programów nauczania, które będą musiały uwzględniać nowe wytyczne resortu edukacji. Także o zadania, jakie pełnić będą miały w tej nowej rzeczywistości programy nauczania (o ile będą dalej istnieć w jakiejś formie, gdyż brak ze strony rządowej jakichkolwiek informacji na ten temat), ich budowę, zawartość, poziom relacji z podstawą programową, podręcznikiem. Osobną sprawą jest także ewentualna kwestia zatwierdzania ich przez ministerstwo edukacji, dopuszczanie do użytku szkolnego (w doniesieniach medialnych mowa jest o programach autorskich, które będą wymagały atestu ministerialnego). Tym samym istotnym staje się pytanie o wolność programową bądź też ograniczenie edukacji do jednego programu nauczania opracowanego na zlecenie ministerstwa, czego zapowiedzi dało się wyczytać już z działań poprzedniej władzy, która planowała wdrożenie na stałe idei jednego podręcznika „rządowego”, przygotowanego na zlecenie ministerstwa edukacji, a czego kontynuacji, wzmocnionej ideologicznie, można się spodziewać z zapowiedzi płynących z głosów polityków formacji obecnie sprawującej władzę.

Bibliografia

- Budrewicz Z., *Kształcenie literackie w szkołach zawodowych w Polsce w 1918–1939*, Kraków 1994.
- Dyduch B., Jędrychowska M., Kłakówna Z.A., Mrazek H., Steczko I., *To lubię! Podręcznik do języka polskiego zreformowanej szkoły podstawowej. Klasa 4. Książka nauczyciela*, Kraków 1999.
- Komisja Edukacji Narodowej*, red. S. Tync, Wrocław 1954.
- Komorowska H., *Konstrukcja, realizacja i ewaluacja programu nauczania*, Warszawa 1995.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1996.
- Piramowicz G., *Uwagi o nowym instruksyj publicznej układzie*, [w:] *Komisja Edukacji Narodowej*, red. S. Tync, Wrocław 1954.
- Popławski A., *O rozporządzeniu i wydoskonaleniu edukacji obywatelskiej projekt w marcu 1774 podany*, [w:] *Komisja Edukacji Narodowej*, red. S. Tync, Wrocław 1954.
- Skrzetuski K., *Przypisy do historii powszechnej dla szkół narodowych*, [w:] *Komisja Edukacji Narodowej*, red. S. Tync, Wrocław 1954.

Sporek P., „*Miałeś chamie złoty róg*”. O chorobie szkolnictwa w Rzeczypospolitej i szlacheckiego dorobku Komisji Edukacji Narodowej roztrwonieniu, „*Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia*” 2014, 5.

Stasiewicz-Jasiukowa I., *Nowożytna myśl naukowa w podręcznikach Komisji Edukacji Narodowej*, [w:] *Nowożytna myśl naukowa w podręcznikach Komisji Edukacji Narodowej*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973.

Walker D.F., Soltis J.F., *Program i cele kształcenia*, Warszawa 2000.

Badane programy

Bobińska M., *Świat w słowach i obrazach. Język polski. Gimnazjum. Klasy 1–3 [nowa wersja]*, Warszawa 2009.

Bobiński W., Janus-Sitarz A., Pabisek M., *Lustra świata. Program nauczania. Język polski. Szkoła ponadgimnazjalna*, <http://ucze.pl/zasob/program-nauczania-lustra-swiate-2/> [dostęp: 07.09.2016].

Chmiel M., Herman W., Pomirska Z., Doroszewski P., *Słowa na czasie. Program nauczania języka polskiego w klasach I–III gimnazjum*, Gdańsk 2009.

Dziuba Z., Olszowska G., Garsztka T., *Program nauczania języka polskiego w klasach I–III gimnazjum [nowa wersja]*, znak.com.pl/files/download/DOITAKIprogramgimnazjum.doc [dostęp: 05.09.2016].

Horwath E., Żegleń A., *Program nauczania języka polskiego w klasach IV–VI Słowa z uśmiechem*, wsip.pl/upload/2013/08/Slowa_z_usmiechem_program_nauczania.pdf [dostęp: 05.09.2016].

Instrukcja programowa i podręcznikowa dla 11-letnich szkół ogólnokształcących na rok szkolny 1956/57. Język polski. Klasy VIII–XI, Warszawa 1956.

Jędrzychowska M., Kłakówna Z.A., Mrazek H., Steczko I., *To lubię! Program nauczania języka polskiego w klasach IV–VI zreformowanej szkoły podstawowej*, Kraków 1999.

Jędrzychowska M., Kłakówna Z.A., Mrazek H., Potaś M., *To lubię! Program nauczania języka polskiego w klasach I–III gimnazjum*, Kraków 2001.

Jędrzychowska M., Kłakówna Z.A., Kołodziej P., Mrazek H., Martyniuk W., Potaś M., Steczko I., Szudek E., Waligóra J., *To lubię! Program nauczania języka polskiego w klasach I–III liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego oraz technikum*, Kraków 2002.

Kasprzakowa B., Nowakowski P., *Naucz się dziwić. Program nauczania języka polskiego w gimnazjum*, Poznań 2000.

Klimowicz A., Brząkalik K., *Teraz polski. Program nauczania ogólnego języka polskiego w klasach IV–VI szkoły podstawowej*, [dlauczyciela.pl/zasoby/szkola-podstawowa-klasy-4-6/jezyk-polski/teraz-polski/?f:10\[0\]=37](http://dlauczyciela.pl/zasoby/szkola-podstawowa-klasy-4-6/jezyk-polski/teraz-polski/?f:10[0]=37) [dostęp: 07.09.2016].

Łuczak A., Fiszer B., Hajduk M., *Między nami. Program nauczania języka polskiego dla trzeciego etapu edukacyjnego (klasy I–III gimnazjum)*, Gdańsk 2002.

Łuczak A., Prylińska E., *Między nami. Program nauczania języka polskiego dla trzeciego etapu edukacyjnego (klasy I–III gimnazjum) [nowa wersja]*, gwo.pl/programy-nauczania-m299 [dostęp: 05.09.2016].

Olejniak K., *Program nauczania języka polskiego Nowe Zrozumieć świat – zrozumieć człowieka*, ucze.pl/zasob/program-nauczania-jezyka-polskiego-nowe-zrozumiec-tekst-zrozumiec-czlowieka [dostęp: 07.09.2016].

- Olszowska G., *Program nauczania języka polskiego w klasach I–III gimnazjum*, Kraków 1999.
- Poradnik dla nauczyciela. Program nauczania. Barwy epok. Kultura i literatura. Nauka o języku*, Warszawa 2002.
- Program liceum ogólnokształcącego, liceum zawodowego i technikum. Język polski (dwie wersje)*, Warszawa 1990.
- Program nauczania liceum ogólnokształcącego. Klasy I–IV. Język polski (tymczasowy)*, Warszawa 1966.
- Program nauczania liceum ogólnokształcącego. Klasy I–IV. Język polski*, Warszawa 1971.
- Program nauczania liceum ogólnokształcącego. Klasy I–IV. Język polski*, Warszawa 1974.
- Program nauczania liceum ogólnokształcącego oraz liceum zawodowego i technikum. Język polski*, Warszawa 1985.
- Program szkoły podstawowej. Język polski. Klasy IV–VIII*, Warszawa 1985.
- Puischel M., *Język polski. Program nauczania dla gimnazjum*, Gdańsk 2009.
- Starownik Z. i in., *Przeszłość to dziś. Program nauczania języka polskiego w liceum ogólnokształcącym, liceum profilowanym i technikum*, stentor.pl/files/aktualnosci/przeszlosc_nowa_program.pdf [dostęp: 05.09.2016].
- Surdej A., Surdej B., *Jutro pójdę w świat. Program nauczania języka polskiego w klasach IV–VI szkoły podstawowej*, https://www.wsip.pl/.../Jutro_pojde_w_swiat_NPP_program_nauczania_147303.pdf [dostęp: 07.09.2016].

Polish language teaching program in the educational system and organization of the didactic process – place, role, structure of the document

Abstract

The author of the text reflects on the issue of the curriculum of the Polish language. He presents the history curriculum and changes in the understanding of the concept and shows the location of the curriculum in the education system. The text shows the educational situation affecting the modeling of the curriculum to the Polish language. The author also indicates the construction of the program – fixed or changeable elements of its structure. The whole closes reflection on the future of the curriculum.

Key words: Polish language teaching program, curriculum, education, didactics

Paweł Sporek – doktor, adiunkt w Katedrze Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie; nauczyciel szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum; obecnie pracuje w Prywatnym Gimnazjum Akademickim nr 6 w Krakowie; autor monografii autorskiej *Przestrzeń aksjologiczna w wybranych podręcznikach gimnazjalnych do kształcenia literacko-kulturowego (1999–2005)*, Kraków 2016 oraz licznych artykułów z zakresu dydaktyki i metodyki nauczania języka polskiego oraz literaturoznawstwa.